

Allaniyazova Perizat Sabitovna

Annotaciya: *Bul maqalada jinayat túsini, onıń tiykarǵı belgileri hám de jinayatlardı klassifikaciyalawdıń huqıqıy tiykarları tallanadı. Jinayatlardı sociallıq qáwiplilik dárejesi hám ózgesheligi boyınsha klassifikaciyalawdıń jinayat huqıqındaǵı áhmiyeti kórsetiledi. Ózbekstan Respublikası Jinayat kodeksine muwapıq jinayatlardıń sociallıq qáwpi úlken bolmaǵan, onsha awır bolmaǵan, awır hám oǵada awır túrlerge bóliniwi, usı klassifikaciyanıń jinayıy juwapkershilik hám jazanı belgilewdegi ornı tallanǵan. Sonday-aq, jinayatlardı durıs klassifikaciyalaw huqıqtı qollanıw ámeliyatında ádillik, nızamlılıq hám jazanı individuallastırıw principlerin támiyinlewde úlken áhmiyetke iye ekenligi tiykarlanǵan.*

Tayanış sózler: *jinayat, jinayat huqıqı, jinayatlardı klassifikaciyalaw, jámiyetlik qáwiplilik, jinayıy juwapkershilik, jaza, awır jinayat, oǵada awır jinayat, jinayat nızamı.*

KIRISIW

Jinayatshılıq jámiyet hám mámleket ushın áhmiyetli sociallıq-huqıqıy mashqalalardan biri esaplanadı. Jinayatlar hár qıylı sociallıq qatnasıqlarǵa qáwip salıwı, olardıń aqıbetleri hám sociallıq qáwiplilik dárejesi bir-birinen parıqlanıwı múmkin. Sol sebepli jinayatlardı belgili normalar tiykarında klassifikaciyalaw jinayat huqıqınıń áhmiyetli institutlarınan biri esaplanadı.

Ózbekstan Respublikası Jinayat kodeksi jinayat nızamınıń wazıypalarınan biri sıpatında shaxs, onıń huqıq hám erkinlikleri, jámiyet hám mámleket mápleri, mülk, tábiyiy ortalıq, tınıshlıq hám de insan qáwipsizligin jinayıy basqınshılıqlardan qorǵawdı belgileydi.

Jinayatlardı klassifikaciyalaw, bárinen burın, islengen qılmıstıń qanshelli qáwipli ekenligin anıqlaw imkaniyatın beredi. Bunnan tısqari, jinayattıń qaysı kategoriyaǵa kiriwi shaxsqa jinayıy juwapkershilik hám jazanı qollanıw máselelerinde de úlken áhmiyetke iye.

Jinayat túsini hám onıń tiykarǵı belgileri

Ózbekstan Respublikası Jinayat kodeksiniń 14-statyasına muwapıq, Kodeks penen qadaǵan etilgen, ayıplı jámiyetlik qáwipli qılmıs, yaǵnıy háreket yamasa háreketsizlik jaza qollanıw qorqınıshı menen jinayat dep tabıladı. Sonday-aq, jinayat jámiyetlik qáwipli qılmıs sıpatında nızam menen qorǵalatuǵın obyektlerge ziyan jetkeriwi yamasa sonday ziyan jetkeriwdiń real qáwpin keltirip shıǵarıwı menen xarakterlenedi.

Usı anıqlamadan jinayattıń bir qatar áhmiyetli belgilerin ajratıp kórsetiw múmkin. Birinshiden, qılmıs sociallıq qáwipli bolıwı kerek. Ekinshiden, qılmıs nızam menen qadaǵan etilgen bolıwı kerek. Úshinshiden, shaxstıń ayıbı bar bolıwı zárúr. Tórtinshiden, islengen qılmıs ushın jinayıy jaza qollanıw imkaniyatı nızam menen belgilengen bolıwı kerek.

Usı jaǵınan jinayattı basqa huqıqbuzarlıqlardan ajratıwda onıń jámiyetlik qáwiplilik dárejesi hám jinayat nızamında belgilengen huqıqıy aqıbetleri úlken áhmiyetke iye.

Jinayatlardı klassifikaciyalaw túsini

Jinayatlardı klassifikatsiyalaw degende olardı belgili huquqiy ólshemler tiykarında toparlarğa ajratıw túsiniledi. Bunday klassifikatsiyalaw jinayatlardıń óz ara ayırmashılıq ózgesheliklerin anıqlaw, olarğa baylanıslı nızam normaların durıs qollanıw hám juwapkershilik ilajların individuallastırıw imkanıyatın beredi.

Ózbekstan Respublikası Jinayat kodeksiniń 15-statyasında jinayatlardıń óz xarakteri hám sociallıq qáwiplilik dárejesine qaray sociallıq qáwpi úlken bolmağan, onsha awır bolmağan, awır hám oğada awır jinayatlardıń bóliniwi belgilengen.

Demek, nızam shıǵarıwshı jinayatlardı klassifikatsiyalawda tiykarǵı ólshem sıpatında olardıń ózgesheligi hám jámiyetlik qáwiplilik dárejesin belgilegen.

Sociallıq qáwpi úlken bolmağan jinayatlardı

Sociallıq qáwpi úlken bolmağan jinayatlardı jinayatlardıń salıstırmalı jeńil toparın quraydı.

Jinayat kodeksinde qastan islenip, nızam menen úsh jıldan kóp bolmağan múddetke erkinen ayırıw jazası názerde tutılǵan jinayatlardı, sonday-aq, abaysızlıq aqıbetinde islenip, bes jıldan kóp bolmağan múddetke erkinen ayırıw jazası názerde tutılǵan jinayatlardı sociallıq qáwpi úlken bolmağan jinayatlardı sıpatında belgilengen.

Usı kategoriyaǵa kiriwshi qılmıslarda sociallıq qáwip dárejesi basqa kategoriylarǵa qaraǵanda tómend boladı. Sol sebepli nızamshılıqta bunday jinayatlardı bir qatar jeńil huquqiy mexanizmler názerde tutılǵan.

Onsha awır bolmağan jinayatlardı

Onsha awır bolmağan jinayatlardı sociallıq qáwpi úlken bolmağan jinayatlardı salıstırǵanda joqarıraq qáwiplilik dárejesi menen ajralıp turadı.

Jinayat kodeksine bola, qastan islenip, úsh jıldan artıq, biraq bes jıldan kóp bolmağan múddetke erkinen ayırıw jazası názerde tutılǵan jinayatlardı, sonday-aq, itibarsızlıq aqıbetinde islenip, bes jıldan artıq múddetke erkinen ayırıw jazası názerde tutılǵan jinayatlardı usı kategoriyaǵa kiredi.

Usı kategoriyadaǵı jinayatlarda shaxstıń qılmısı hám onıń aqıbetleri sociallıq qáwiplilik kózqarasınan jiddiyrek bahalanadı.

Awır jinayatlardı

Awır jinayatlardı jámiyet ushın joqarı dárejede qáwipli bolǵan qılmıslar esaplanadı. Jinayat kodeksinde qastan islenip, nızam menen bes jıldan artıq, biraq on jıldan kóp bolmağan múddetke erkinen ayırıw jazası názerde tutılǵan jinayatlardı awır jinayatlardı sıpatında belgilengen.

Awır jinayatlardı islew nátiyjesinde shaxstıń huquq hám erkinlikleri, mülk, jámiyetlik qáwipsizlik yamasa basqa nızam menen qorǵalatuǵın jámiyetlik qatnasıqlarǵa jiddiy zıyan jetkeriliwi múmkin.

Sonıń ushın bunday jinayatlardı jinayıt-huquqiy tásir sharaları da salıstırmalı túrde qatardıraq boladı.

Oğada awır jinayatlardı

Oğada awır jinayatlardı jinayatlardıń eń joqarı dárejede jámiyetlik qáwipli kategoriyasın quraydı. Bunday jinayatlardı shaxs, jámiyet hám mámleket máplerine jiddiy zıyan jetkeriwi menen xarakterlenedi.

Ózbekstan Respublikası Jınayat kodeksinde jınayatlardıń klassifikaciyası olar ushın názerde tutılǵan erkinen ayırıw jazasınıń múddeti menen de baylanısqan. Usı jaǵınan oǵada awır jınayatlar jınayat nızamında eń joqarı dárejedegi jazanı názerde tutıwshı qastan islengen qılmıslar sıpatında ajratıladı.

Bunday jınayatlardı klassifikaciyalawda tek ǵana jetkerilgen zıyan emes, al qılmıstıń ózgesheligi, ayıp túri hám nızam menen belgilengen jaza shegaraları da áhmiyetke iye.

Jınayatlardı klassifikaciyalawdıń huqıqıy áhmiyeti

Jınayatlardı kategoriyalarǵa ajratıw tek teoriyalıq áhmiyetke iye bolıp qalmastan, huqıqtı qollanıw ámeliyatında da áhmiyetli orın tutadı. Jınayattıń qaysı kategoriyaǵa tiyisli ekenligi jınayıw juwappershilik máselesin sheshiw, jaza tayınlaw hám ayırım jaǵdaylarda shaxstı juwappershilikten yamasa jazadan azat etiw máselelerine tásir etiwı múmkin.

Jınayat kodeksinde ayırım jaǵdaylarda birinshi márte sociallıq qáwpi úlken bolmaǵan yamasa onsha awır bolmaǵan jınayat islegen shaxsqqa, nızam talapları orınlangan jaǵdayda, juwappershilikten azat etiw imkanıyatı da názerde tutılǵan.

Soday-aq, jınayatlardıń awırlıq dárejesin esapqa alıw jazanı individuallastırıw principin ámelge asırıwda da áhmiyetli. Jınayat kodeksinde jaza hám basqa huqıqıy tásir ilajları islengen jınayattıń awırlıǵı, ayıp hám shaxstıń jámiyetlik qáwiplilik dárejesine muwapıq bolıwı kerek ekenligi belgilengen.

Demek, jınayatlardı durıs klassifikaciyalaw sud-tergew ámeliyatında nızamlılıq hám ádillikti támiyinlewdiń áhmiyetli shártlerinen biri bolıp esaplanadı.

Juwmaq

Jınayatlardı klassifikaciyalaw jınayat huqıqınıń áhmiyetli institutlarınan biri bolıp, islengen qılmıstıń jámiyetlik qáwiplilik dárejesin anıqlawǵa xızmet etedi. Ózbekstan Respublikası Jınayat kodeksine muwapıq jınayatlar sociallıq qáwpi úlken bolmaǵan, onsha awır bolmaǵan, awır hám oǵada awır jınayatlarǵa bólinedi.

Usı klassifikaciyanıń tiykarǵı maqseti jınayatlardıń ózgesheligi hám jámiyetlik qáwiplilik dárejesin huqıqıy jaqtan anıq belgilewden ibarat. Jınayattıń qaysı kategoriyaǵa kiriwi bolsa jınayıw juwappershilik, jaza tayınlaw hám nızamshılıqta názerde tutılǵan ayırım huqıqıy ilajlardı qollanıwda áhmiyetke iye.

Sonıń ushın jınayatlardı klassifikaciyalaw tek ǵana jınayat huqıqı teoriyası ushın emes, al huqıqtı qollanıw ámeliyatı ushın da áhmiyetli. Jınayattıń ózgesheligi hám awırlıq dárejesin durıs bahalaw nızamlılıq, ádillik, adamgershilik hám juwappershilikti individuallastırıw principlerin támiyinlewge xızmet etedi.

PAYDALANILǵAN ÁDEBIYATLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2024.
2. Rustamboyev M.H. O‘zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. Tom 1. Jinoyat haqida ta’limot. – Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti, 2018.
3. Ochilov X.R. Jinoyat huquqi. Umumiy qism. – Toshkent: Yuridik adabiyotlar publish, 2022.
4. Jinoyat huquqi. Umumiy qism: Darslik / Mualliflar jamoasi. – Toshkent: Adolat, 2020.